

ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ РОМАНА ДМОВСЬКОГО

Автор здійснив спробу проаналізувати основні етапи політичної діяльності видатного польського державного діяча та головного ідеолога польського інтегрального націоналізму Романа Станіслава Дмовського. У роботі досліджуються еволюція політичних поглядів Р. Дмовського та його ставлення до «українського питання» в контексті відновлення польської державності в кінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Роман Дмовський, Польща, націоналізм.

Автор сделал попытку проанализировать основные этапы политической деятельности выдающегося польского государственного деятеля и главного идеолога польского интегрального национализма Романа Станислава Дмовского. В работе рассматривается эволюция политических взглядов Р. Дмовского и его отношение к «украинскому вопросу» в контексте восстановления польской государственности в конце XIX – в начале XX веков.

Ключевые слова: Роман Дмовский, Польша, национализм.

Political views of the Polish National Democratic Party leader R. Dmowski are considered in the article. Special attention is paid to the research of role and place of the Ukrainian question in Dmowski's concept of Incorporation of the Polish state territory formation. A conclusion of total groundlessness of Ukrainian statehood idea in R. Dmowski political concept is made.

Key words: R. Dmowski, Poland, nationalism.

Однією із ключових фігур польського національного визвольного руху кінця XIX – початку XX століття була постать Романа Станіслава Дмовського (1864-1939) – відомого політичного та громадського діяча, публіциста, головного ідеолога та лідера польської націонал-демократичної партії, президента парламентської фракції «Польське Коло» у II та III Російській Державній Думі (1907-1909), представника відновленої Польської держави на Паризькій мирній конференції 1919 р., засновника ультранационалістичного політичного угруповання «Табір Великої Польщі» (1926-1933) та, нарешті, головного політичного опонента Юзефа Пілсудського.

Постать Романа Дмовського знайшла широке відображення в польській та зарубіжній історіографії. Цьому яскравому представнику «покоління непокірних» присвятили свої дослідження авторитетні польські науковці Р. Вапінський [15], К. Кавалець [10], А. Міцевський [12], І. Хжановський і В. Конопчинський [5] та ін. Кожен із дослідників відзначав вагомий внесок Р. Дмовського у справу відродження Речі Посполитої, його активну політичну та громадську діяльність. Водночас в українській історіографії особистості Р. Дмовського досі не приділено належної уваги.

Метою даної статті є аналіз політичних поглядів Р. Дмовського в контексті діяльності польського національно-визвольного руху.

Народився Роман Станіслав Дмовський 9 серпня 1864 р. в селі Камійонка, поблизу Варшави в бідній багатодітній родині дрібного шляхтича. Дитячі роки майбутнього ідеолога польського націоналізму пройшли у Празі (передмісті м. Варшави). У 1871 р. батьки віддали Романа до початкової школи. З 1875 р. до 1886 р. він навчався у III варшавській гімназії. Під час навчання в гімназії улюбленими шкільними предметами Романа стають історія Польщі часів трьох поділів та польська романтична поезія. Крім того, у молоді роки Роман Дмовський спромігся оволодіти дев'ятьма іноземними мовами: російською, німецькою, англійською, французькою, португальською, латинською та давньогрецькою. Крім того, він добре розумівся на іспанській та румунській мовах.

Утім, незважаючи на лінгвістичні здібності та хист до літератури, перевагу Р. Дмовський все ж таки віддав природничим наукам. Його захоплення ботанікою, а пізніше соціологією, призвело до того, що Р. Дмовський неодноразово у своїх працях порівнював людське суспільство з біологічним

організмом. Закінчивши навчання на природничому відділенні Варшавського університету, у травні 1891 р. він захистив дисертацію і отримав ступінь кандидата природничих наук. У майбутньому, наукові здібності Р. Дмовського будуть відзначені неодноразово. Так, у 1916 р. Кембриджський університет і у 1923 р. Познанський університет надають Р. Дмовському почесні звання доктора філософії [14, с. 186].

Важливу роль у формуванні світогляду Р. Дмовського відігравали популярні у XIX ст. соціальні теорії та філософські напрями: дарвінізм, позитивізм та матеріалізм. Значний вплив на молодого Р. Дмовського мали ідеї Ч. Дарвіна (1809-1882), Г. Спенсера (1820-1903), Г. Боклея (1821-1862) [5, с. 214].

Так, з ідей позитивізму, що у 1860-1890-х рр. панували в Польщі, Р. Дмовський перейняв ідею несприйняття революції, яка порушувала природний прогрес і створювала анархію, а також взяв на озброєння раціональний та логічний підхід до вирішення будь-якої проблеми чи питання. Релігійний догматизм, шляхетські традиції і романтичне самопожертвування в боротьбі за національну свободу – все це, на думку Р. Дмовського, перешкоджало полякам на шляху до незалежності. Натомість, він ніколи не поділяв ту ідею позитивізму, яка визнавала головною метою праці суспільства матеріальну культуру та накопичення багатств. Крім того, будучи палким прихильником віри в силу «духу», Р. Дмовський назавжди залишився противником матеріалізму.

Думка Р. Дмовського, що «прогрес людства засновується на постійному відчужуванні різних націй, на постійній боротьбі, у якій вирішує тільки зброя. Боротьба є основою життя; нації, що припинили боротися, морально вироджуються і розпадаються» [6, с. 137-138], тісно перепліталася з головною ідеєю дарвінізму, яка мала за основу біологічний підхід до суспільства і в якому природний відбір (що виявлявся передусім у війнах, насильстві, винищуванні) оголошувався рушійною силою історії. Ця ж думка Р. Дмовського була близька за своїм змістом також і до суті теорії Г. Спенсера – у цьому світі виживати повинні найбільш економічно пристосовані. І саме тому, за словами Р. Дмовського «в стосунках між націями нема справедливості й кривди, є лише сила й слабкість» [9, с. 236].

Істотним чинником, що вплинув на еволюцію світогляду Р. Дмовського в напрямі націоналізму, було розчарування в невдалому польському повстанні 1863-1864 рр., яке він оголосив «похороном польського питання» [6, с. 209]. Аналізуючи історію XIX ст. і реальний склад сил в Європі, Р. Дмовський поступово дійшов висновку, що шлях до незалежності Польщі знаходиться не в озброєному опорі, який є безперспективним, а в розповсюдженні та пропаганді націоналістичних ідей серед усього польського населення з метою схилити Росію, Німеччину та Австро-Угорщину до визнання незалежності Польщі.

Свою політичну діяльність Р. Дмовський розпочав у 1888 р., коли під час свого навчання у Варшавському університеті (1886-1890) він вступив до лав підпільної студентської організації «Союз польської молоді» (Związek Młodzieży Polskiej «Zet»). У 1889 р. Роман Дмовський вступив до осередку правої організації «Ліги Польської» (Liga Polskiej), де швидко набув великого авторитету. Через кілька років, у 1893 р., Р. Дмовський спільно з іншими діячами націоналістичного руху Яном Поплавським і Зигмунтом Баліцьким сформував нову політичну програму, що отримала назву «національний егоїзм» та перетворив «Лігу Польську» у нелегальну націоналістичну організацію – «Національну Лігу» (Liga Narodowa). Пізніше, у 1897 р. на базі «Національної Ліги» повстане Націонал-демократична партія (Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe) [5, с. 214].

У брошурі «Наш патріотизм» («Nasz patriotyzm») (1893), що стала першою програмою дій національно-демократичного табору, Р. Дмовський виклав мету нового руху та окреслив основні ідейні засади польського націоналізму. Основу польського патріотизму, на думку Р. Дмовського, повинні утворювати: національна самосвідомість, польська мова, католицизм та національна культура. Програма оголошувала вищість національних інтересів над соціальними і вимагала об'єднання зусиль усіх верств населення, а також пропагувала цивілізаційну вищість поляків над іншими народами [7, с. 8-14].

Формулюючи засади ідеології польського націоналізму, Р. Дмовський відразу відкинув ідеї утопізму та соціалізму. Він не вважав класову боротьбу в суспільстві рушійною силою прогресу людства. Крім того, Р. Дмовський наголошував, що соціалізм є рухом, створений євреями з метою дотримуватися інтересів саме своєї нації, і що соціалізм відповідає схильностям єврейського психічного типу. Величезний вплив на формування ксенофобських та антисемітських поглядів Р. Дмовського спричиняв той факт, що єврейська національна меншина займала дуже сильні та впливові позиції в економіці Польщі і це, у свою чергу, гальмувало розвиток польської національної економічної еліти. Так, у 1897 р. євреї склали 14,05 % усього населення Царства Польського і 37,7 % міського, у 1908 р. ці показники склали 14,64 % і 40,1 % відповідно. Причому у Варшаві, при загальній чисельності населення в 1910 р. в 783 тис. чол., на євреїв приходилося припадало 39 % населення польської столиці, а в Лодзі з 393 тис. чол. євреї склали 22,5 % населення міста [3, с. 35].

Ідеолог польського націоналізму звертав увагу поляків про небезпеку перетворення Польщі на єврейську національну територію. Проаналізувавши ситуацію щодо єврейського питання на польських землях, що склалася на початку XX ст., Р. Дмовський прийшов до висновку, що «навіть якщо сіоністська ідея з Палестиною здійсниться, туди помістяться

не більше 10 % усіх євреїв світу. Як країна, де і так живуть більшість євреїв, Польща ідеально підходить сіоністам, що шукають собі територію. Найсміливіші з євреїв вірять навіть, що євреї в майбутньому отримають перевагу над поляками і Польща стане власністю єврейського народу. Тверезіші в це не вірять, але і вони бачать в Польщі ідеальне місце для організації свого національного життя» [1].

Таким чином, нездатність єврейського народу асимілюватися, неспроможність його стати частиною польського суспільства, на думку Р. Дмовського, становила велику загрозу для майбутньої Польщі.

На початку ХХ ст., коли у Російській імперії розпочалася внутрішньополітична криза, Р. Дмовський обтунтував свою політичну концепцію поетапного відновлення незалежності Польщі. Концепція передбачала поступовий розвиток елементів польської державності в рамках державно-правових систем Німеччини, Австро-Угорщини, Росії, з поступовим об'єднанням цих елементів державності в межах однієї Росії. Зміна балансу рівноваги між Польщею і Росією змусила б останню поступитися і надати автономію полякам.

Ідеологію польського «інтегрального націоналізму» Р. Дмовський накреслив у своїй праці «Myśli nowoczesnego Polaka» («Думки сучасного поляка») (1902), у якій виклав основні положення своєї політичної концепції і представив своє власне бачення польського націоналізму, що спирається на національні інтереси і політичний реалізм. «Думки сучасного поляка» повинні були, на думку автора, слугувати практичним керівництвом для націоналістів по відродженню польської нації, оскільки центральною її ідеєю стало ідея влади для політичної еліти.

Обмірковуючи причини занепаду Першої Речі Посполитої (1569-1795), Р. Дмовський дійшов висновку, що вона занепадала, тому що не змогла у свій час перетворитися у національну державу. Головною вадою польського суспільства стала нездатність до реформування. Причини цього – політична пасивність польського народу і, насамперед, польської еліти.

Р. Дмовський підтримав тезу, що польська нація повинна перестати бути слабкою та пасивною. Поляки повинні розширювати територію своєї національної діяльності, не звертаючи уваги, подобається це комусь чи ні. Прикладом може бути «енергійна, безоглядна політика Пруссії, яка ... не жахалася найбрутальнішого насильства», «що та політика дала справжню могутність Пруссії і ... стала джерелом відродження Німеччини» [4, с. 44]. І якщо для німців об'єктом експансії є польські землі, то для поляків, якщо вони хочуть бути історичною нацією, потрібно повести наступ на українські і литовські землі. Ці землі, на думку Р. Дмовського, є «історичним полем нашої національної експансії, де польська культура кількох віків мала великі здобутки» [6, с. 120].

Саме в «Думках сучасного поляка» вперше кристалізується «інкорпораційна» концепція відбу-

дови майбутньої польської держави. Р. Дмовський висловлюється за створення майбутньої польської держави в кордонах Польського королівства за часів панування династії Пястів (960-1370 рр.). Але враховуючи реалії політичної ситуації початку ХХ ст., ідеї відродження польської держави в межах етнографічної Польщі або в межах історичних кордонів Речі Посполитої 1772 р. для Р. Дмовського виглядають примарними. На думку лідера ендеків, значна частина історичної Польщі все ж таки залишиться за кордонами відродженої польської держави. «Компенсацію» за втрачені етнічні польські землі на заході поляки повинні знайти на територіях «східних кресів» колишньої Речі Посполитої, де чисельність польського населення є значною і відчувається польський культурний вплив.

Подальший розвиток подій у Росії на початку ХХ ст.: невдала війна останньої з Японією 1904-1905 р. та Перша російська революція 1905-1907 р., остаточно переконали Р. Дмовського в тому, що головною загрозою для майбутньої Польщі становить не Російська імперія, а Німеччина. Він вважав, що Німеччина як національно однорідна держава, маючи більш високий рівень економічного, культурного та військового розвитку, мала суттєву перевагу над Росією [13].

Саме тому під час революції 1905-1907 рр. Р. Дмовський та його прибічники з табору ендеків, отримавши від глави російського уряду С. Вітте поступки у вигляді розширення культурних прав поляків, перейшли на бік царського режиму і повністю підтримали його в боротьбі з соціалістичним рухом, у тому числі і польським. Це співробітництво між російським урядом та ендеками отримало назву політики «розумної угоди» і коштувало її лідеру втрати довіри до нього серед своїх прихильників.

Утім, створена в Державній Думі фракція «Польське коло» не мала особливого впливу в парламенті. Це змусило Р. Дмовського зробити спробу здобути прихильність російського уряду, приєднавшись до «неославистського» руху російської суспільно-політичної думки, який протиставляв себе ідеології «пангерманізму» і робив наголос на об'єднанні слов'янських народів під егідою Росії.

У 1908 р. з'явилася книга Р. Дмовського «Niemcy, Rosja i kwestia polska» («Німеччина, Росія і польська справа»). Автор, зокрема, відзначав, що майбутнє Росії багато в чому залежить від розв'язання польського питання. Росіяни, наголошував Р. Дмовський, повинні нарешті зрозуміти, що «поляки ніколи не стануть ані пруссаками, ані росіянами «польської мови» [9, с. 248]. Що ж стосується німців, то: «Із занепаду Польщі виростає потуга Пруссії... Тому прусська політика розуміє, що між нею і поляками немає компромісу» [9, с. 162]. Крім того, лідер ендеків зазначав, що в інтересах держав Західної Європи є не ослаблення Російської імперії, а, навпаки, – її зміцнення та перетворення Росії в країну, що здатна до протистояння з Німеччиною. Німецька загроза є справжньою небезпекою як для

поляків, так і для росіян. На думку Р. Дмовського, після польського повстання 1863 р. «європейський схід перестав бути грізним і... головним осередком небезпеки для інших країн, а також і для самої Польщі, стала Центральна Європа, німецька» [9, с. 211].

Водночас, Р. Дмовський зробив декілька далекосяжних прогнозів стосовно майбутньої війни в Європі, у результаті якої до складу Росії мали увійти всі польські землі, що потім повинні були бути об'єднані в рамках автономного Королівства Польського. Але у відновлення польської держави після закінчення війни лідер ендеків не сподівався. Спроба Р. Дмовського підтримати неославістський рух зазнала поразки: російський уряд так і не відреагував на ці пропозиції. А створення у 1909 р. нової Холмської губернії, шляхом відокремлення 11 східних повітів Люблінської і Седлецької губерній, ознаменував початок нового російського наступу на поляків. У цій складній ситуації, взимку 1909 р. Р. Дмовський склав свої повноваження депутата Державної думи, і незабаром виїхав до Західної Європи.

Незважаючи на те, що після революційного періоду 1905-1907 рр. ендеки були чи не єдиною політичною силою, яка намагалася представляти польське суспільство на загальноросійській політичній арені, її невдачі у проведенні політики угоди російським урядом посіяли паростки опозиції курсу Р. Дмовського. У таборі ендеків відбувся розкол, який, втім, не збив її керівництва з обраного курсу.

Перша світова війна 1914-1918 рр. частково дала змогу перевірити прогнози лідера ендеків. У листопаді 1914 р. утворений у Варшаві Польський національний комітет на чолі з Р. Дмовським підтримав маніфест до поляків головнокомандувача російських військ від 14 серпня 1914 р. В маніфесті проголошувався намір об'єднати всі польські землі під скіпетром російського імператора з наданням полякам автономії.

Упродовж наступних двох років, із 1914 по 1916 рр., Р. Дмовський та його однопартійці робили ставку на Росію. Але поразка російської армії у 1915 р. і окупація російської Польщі Німеччиною змусили лідера ендеків переорієнтувати свої зусилля на Захід, у бік Великої Британії та Франції. З метою покращення пропаганди польського питання серед країн Антанти Р. Дмовський у листопаді 1915 р. виїхав до Великої Британії.

В еміграції, спочатку в Лондоні, а потім у Парижі, Р. Дмовський продовжував прагнути отримати підтримку з боку західних держав у питанні відновлення незалежності Польщі. На його думку, Польща могла стати основною геополітичною противагою Німеччині у Центрально-Східному регіоні Європи. З цієї метою навесні 1917 р. Р. Дмовський неодноразово робив спроби домовитися з французькою стороною щодо майбутнього відновлення польської державності. Але Франція в цей момент була більш зацікавлена лише

Росією, яка була безпосередньо сусідкою Німеччині і продовжувала з нею воювати. Тому не випадково у березні 1917 р. перші свої меморандуми, в яких йшлося про визнання і декларування країнами Антанти майбутнього відновлення польської республіки, Р. Дмовський передав британському міністрові закордонних справ Артуру Балфурові. При цьому ставка робилася на те, що Велика Британія, меншою мірою ніж Франція, зацікавлена у відновленні могутньої Росії і тому буде більш прихильна до польської справи. В одному із цих меморандумів лідер партії ендеків, проаналізувавши останні події у Росії і військову ситуацію в Європі взагалі, виклав чергову територіальну концепцію своєї партії, згідно з якою «відродження Польщі в її історичних кордонах 1772 р. бодай сьогодні не можливе і не дало б дуже сильної держави. Основою Польщі є простір, на якому маса населення розмовляє польською, усвідомлює себе поляками і прив'язана до польської справи. Цей простір не замикається в кордонах Польщі з 1772 р.» [16, с. 153]. З огляду на це, Р. Дмовський висунув постулат приєднання до Польщі на заході – Західної Пруссії, Гданська, Сілезії, познанських земель, а на сході – Ковенської, Віленської і Гродненської, більшості Мінської і Волинської губерній та Східної Галичини.

Загалом, політична ситуація в Європі влітку 1917 р. була сприятливою для польських націонал-демократів і для їхнього лідера. 15 серпня 1917 р. було засновано Польський Національний Комітет (далі ПНК) у Лозанні, який очолив Р. Дмовський. Комітет поставив собі за мету репрезентувати польські інтереси в державах Антанти. 20 вересня 1917 р. ПНК як офіційний польський представницький орган визнала Франція, а потім Англія, США, Італія і низка інших країн.

Із метою налагодити тісніші контакти з адміністрацією В. Вільсона в серпні-листопаді 1918 р. Р. Дмовський побував із візитом як голова ПНК у Сполучених Штатах Америки. Під час цих переговорів лідер ендеків виклав уряду США польські домагання із територіальною програмою включно. У «Меморандумі про території польської держави» до президента США В. Вільсона (8 жовтня 1918 р.) Р. Дмовський так охарактеризував тогочасну геополітичну ситуацію, що склалася на теренах колишніх «східних кресів» Першої Речі Посполитої (українських, литовських, білоруських): «Польща зараз занадто слабка, щоб успішно управляти усіма територіями східних земель... Утворення незалежних литовської та української держав означало б або анархію, або управління чужинців, німців. Повернення цих земель Росії означало б меншу анархію і стагнацію у розумовій сфері та і в економіці. Відновлення Польщі на всіх цих територіях поклато б на польську державу завдання понад її сили, позбавило б її внутрішньої щільності, необхідної для кожної держави, особливо для Польщі, безпосередньої сусідки Німеччини» [16, с. 154].

Таким чином, Р. Дмовський підкреслив, що поляки не спроможні цілком контролювати ці величезні території (тобто усю Литву, Білорусь, Україну) і єдиним виходом, на його думку, було б приєднання до складу Польщі тільки окремих територій: Литви, більшої частини Білорусії і Волині, а також Східної Галичини. Згодом цей проект отримав назву «лінії Дмовського». Програма, що була викладена у меморандумі до президента США, стала програмою-«мінімумом» територіального відродження майбутньої Польщі. Програмою-«максимумом» залишалась наступна концепція: на заході кордони Польщі повинні бути сформовані за етнографічним принципом, на сході – з історичним, у межах кордонів 1772 р.

На практиці реалізувати свою геополітичну концепцію Р. Дмовському судилося під час проведення Паризької мирної конференції (18 січня 1919 р. – 21 січня 1920 р.), яка стала своєрідним зірковим часом Р. Дмовського як політика.

Розглядаючи український національний рух як головну загрозу для поляків на східних кордонах відновленої Польщі і з метою нейтралізувати цей рух, 29 січня 1919 р. на засіданні керівного органу Паризької конференції – «Ради десяти», Р. Дмовський виклав територіальну програму польської делегації, згідно з якою Східна Галичина трактувалася як складова частина Польської держави. Маніпулюючи даними про національний склад населення регіону, лідер ендеків доводив неможливість визнання державної незалежності Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Голова польської делегації аргументував свою антиукраїнську позицію тим, що українці тісно співпрацюють з німцями й австрійцями і через свій низький економічний та політичний розвиток нездатні управляти цим краєм [2, с. 108].

Загалом, незважаючи на відчутні успіхи на дипломатичному фронті, діяльність польської дипломатичної делегації на Паризькій мирній конференції зазнала деяких невдач. Спроби Р. Дмовського добитися від країн Антанти згоди на входження до складу Польщі, крім етнічно польських земель, також значних територій із далеко не завжди переважаючим польським населенням на сході й заході не дістали схвалення уряду США і особливо Великобританії.

Радянська-польська війна 1920 р. та підписання Ризького мирного договору 1921 р. завершили формування території Другої Речі Посполитої. Що ж стосується самого Р. Дмовського, то на початку 1920-х років його само переслідували політичні невдачі. Крок за кроком лідер ендеції відсувався від механізмів реального впливу на польську політику. Він не брав участі у створенні Конституції Польщі у 1921 р. і не дав згоди бути обраним до другого Сейму, тому що не бачив у цьому політичних перспектив та сенсу. І тільки у 1923 р. йому вдалося всього на 2 місяці очолити міністерство закордонних справ в уряді В. Вітоса [5, с. 222].

Позбувшись реальної влади, Р. Дмовський продовжує займатися теоретичними розробками програмних засад польського націоналізму. Починаючи з 1923 р., увагу Р. Дмовського привертає нестабільність польської політичної системи, що була закріплена Конституцією 1921 р. Для подолання глибокої кризи політичного устрою країни, на думку Р. Дмовського, полякам була потрібна, насамперед, потужна виконавча влада. І як приклад, лідер ендеції наводив фашистську Італію: «Якщо б ми були схожі на теперішню Італію, якби ми мали таку організацію, як фашистська, якби ми, нарешті, мали Муссоліні, безперечно великої людини в теперішній Європі, нічого більшого нам не було б потрібно» [16, с. 204]. Загалом, італійський фашизм Р. Дмовський інтерпретував як найбільш розвинуту форму націоналізму. У грудні 1925 р. Р. Дмовський опублікував на сторінках «Gazety Warszawskiej» свій цикл «Сни о дійсності», який присвятив італійському фашизму. Весною 1926 р. лідер ендеції приїздив до Риму для ознайомлення з лідерами фашистського руху. Результатом поїздки до Італії став вихід двох циклів статей на сторінках «Gazety Warszawskiej Porannej», в яких головним ворогом Італії Р. Дмовський об'явив соціалістів, а переворот Муссоліні він назвав найбільшою революцією в Європі в XIX та XX ст. [11, с. 193].

У 1925 р. Р. Дмовський опублікував свою чергову працю під назвою: «Polityka polska i odbudowanie państwa» («Польська політика і відродження держави»), у якій він підсумував свою політичну діяльність з самого її початку і до Паризької мирної конференції. Лідер ендеків розкритикував своїх опонентів і накреслив майбутню програму дій націоналістичного табору [5, с. 222].

У 1926 р., після травневого перевороту Ю. Пілсудського, за ініціативою Р. Дмовського створюється нове політичне націоналістичне угруповання, яке отримало назву «Obóz Wielkiej Polski» (Табір Великої Польщі). Кілька років після цього Р. Дмовський присвятив пропаганді ідей та завдань цього об'єднання. Його метою було проголошено консолідацію усіх польських націоналістичних сил, адже до цього часу ендеція ніколи не була монолітною політичною організацією. Основою політичної та ідеологічної платформи новоутвореної націоналістичної організації стало гасло «Польща для поляків», а концепція еліти, розроблена її лідерами, автоматично позбавляла трактувати національні меншини як повноправних громадян польської держави.

Програмним документом «Табору Великої Польщі» стала праця Р. Дмовського «Kościół, naród i państwo» («Костьол, народ, держава»), яка була опублікована у 1929 році і мала значний вплив на формування думок молодого покоління поляків. У зазначеному творі автор обґрунтував фундаментальні принципи побудови польської держави на засадах католицизму та намагався поєднати політичне бачення розвитку Польщі, польську ідентичність із католицизмом як складовою частиною польського національного менталітету. Р. Дмовський

вважав, що «Католицизм не є додатком до польськості, її забарвленням у певний спосіб, але полягає в її сутності, в значній мірі становить її сутність. Насильне відділення у нас католицизму від польськості, відірваність народу від релігії і Костьолу, є нищенням самої сутності народу» [8, с. 19]. Таким чином, ідеалом Р. Дмовського стає Польща як велика католицька держава польського народу, хоча сам лідер ендеків релігійною людиною ніколи не був.

Але Табору Великої Польщі не судилося виправдати сподівань Р. Дмовського. З самого початку існування цього об'єднання його руйнували внутрішні конфлікти, що виникали між молодим та старим поколінням цієї партії. Молоді її члени перейшли на радикальні методи боротьби за владу і прямо наголошували, що кращим виходом із політичної кризи для Польщі буде польський різновид фашизму.

Утім, руйнівні процеси, що охопили енденцію в 30-х р. XX ст., не торкнулися авторитету її лідера.

Р. Дмовський, як і раніше, залишався досить помітною фігурою в польських політичних колах. Це підтверджує той факт, що у польському політикумі Другої Речі Посполитої панувала саме політична концепція Р. Дмовського.

Останній політичний виступ Р. Дмовського відбувся у 1937 р. Помер він 2 січня 1939 р. від запалення легенів у Дроздове під Ломжею і був похований на цвинтарі «жебраків» Bródnowskim у Варшаві.

Таким чином, незважаючи на свої ультра-націоналістичні погляди, життєвий шлях і уся політична діяльність Р. Дмовського вказують на те, що він був складною та непересічною особистістю, який зміг проявити себе як талановитий, цілеспрямований, широко освічений, прагматичний політик правого спрямування. Втім, постать самого Р. Дмовського сьогодні треба розглядати й оцінювати саме у контексті його часу, зберігаючи при цьому обережність та нейтральність у будь-яких висновках щодо поточних справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гольдин С. Три образа еврея в польском и русском национализме конца XIX – начала XX века / С. Гольдин // Лехаим январь 2011 тебет 5771 – 1 (225) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lechaim.ru/ARHIV/225/goldin.htm>.
2. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К., 1998. – 299 с.
3. Крючков И. В. «Русская мысль» и польский антисемитизм в 1913 г. / И. В. Крючков // Российско-польский исторический альманах. Выпуск V. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2011. – С. 32–40.
4. Лозинський М. Польська народова демократія / М. Лозинський. – К., 1908. – 118 с.
5. Chrzanowski I. Roman Dmowski / I. Chrzanowski, W. Konopczynski // Polski Słownik Biograficzny – Krakow, 1939-1945. – Т. 5. – S. 213–225.
6. Dmowski R. Myśli nowoczesnego Polaka / R. Dmowski // Litteratursallskaper Ligatur, 2007. – 230 s.
7. Dmowski R. Nasz patriotyzm / R. Dmowski // Litteratursallskaper Ligatur, 2007. – 36 s.
8. Dmowski R. Kościół, naród, państwo / R. Dmowski // Litteratursallskaper Ligatur, 2007. – 44 s.
9. Dmowski R. Niemcy, Rosja i kwestia polska / R. Dmowski. – Lwów, 1908. – 271 s.
10. Kawalec K. Roman Dmowski / K. Kawalec. – Warszawa : DIG, 1999. – 332 s.
11. Marszał M. Polskie interpretacje genezy włoskiego faszyzmu 1922-1939 / M. Marszał // Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi XXXI. – Wrocław 2009. – N 3154. – 255 s. – S. 193.
12. Micewski A. Roman Dmowski / A. Micewski. – Warszawa: Verbum, 1971. – 423 s.
13. Polen als «Bollwerk» gegen Deutschland: Das Konzept Roman Dmowskis // Roland Gehrke. Der polnische Westgedanke bis zur Wiedererrichtung des polnischen Staates nach Ende des Ersten Weltkrieges. – 2001, Herder-Institut, Marburg, Gisonenweg – 266 s. – 258 S.
14. Tomczak Mariusz. Działalność polityczna Romana Dmowskiego / Mariusz Tomczak // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – Tom VII. – 2004. – 185 s. – S. 197
15. Wapinski R. Roman Dmowski / R. Wapinski. i – Lublin : wydawnictwo Lubelskie– Lublin, 1989. – 392 s.
16. Wapinski R. Historia polskiej mysli politycznej XIX i XX wieku / R. Wapinski. – Gdansk, 1997. – 325 s.

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г.*, д.і.н., проф.;
Господаренко О. В., к.і.н., доц.

© Зелінський М. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 3.12.2012 р.

ЗЕЛІНСЬКИЙ Максим Вікторович, аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.